

УДК 94 (477)

Степан Віднянський

**ЗАКАРПАТТЯ: ВІД “ЗЕМЛІ БЕЗ ІМЕНІ” ДО ВЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОСТІ – КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ**

Автор прослідкував державотворчі процеси, що відбувалися на території Закарпаття. Увагу зосереджено на особливостях політичного та національно-культурного розвитку у 20–30-х рр. ХХ ст. та проголошенні автономії Карпатської України у 1938 р. З'ясовується роль видатних діячів краю у цих подіях.

Ключові слова: Закарпаття, державність, автономія, Карпатська Україна, русофілство, А. Волошин.

12 березня 2002 р. Президентом України був виданий Указ про відзначення 70-річчя подій, пов'язаних із проголошенням та збройним захистом Карпатської України. Ураховуючи значення цих подій у багатовіковій історії українського державотворення та на підтримку ініціативи громадськості Указом президента передбачається розробка та реалізація Плану заходів на 2008–2009 роки з відзначення цих історичних подій, серед яких – проведення наукових форумів і різних тематичних заходів у навчальних закладах України. З огляду на це пропонуємо матеріали виступу на Міжнародній конференції.

День 15 березня 1939 року назавжди залишиться у пам'яті волелюбних закарпатців і всього українського народу, бо цього дня Закарпаття уперше за свою багатовікову історію стало незалежним. Наприкінці 30-х рр. ХХ ст. Карпатська Україна виявилася єдиною територією, де проживала невелика гілка українського народу, яка проголосила свою незалежність і заявила на цілий світ про бажання жити державним життям. Такої можливості тоді не мали ні українці, які перебували в складі СРСР, ні українці під владами Польщі та Румунії. Тому вони разом з розпорошеною українською діаспорою в світі сприйняли події в Карпатській Україні – здобуття автономії в складі Чехословацької Республіки у жовтні 1938 р. і проголошення через півроку незалежності не лише як іспит на політичну зрілість українських сил, але й як відчайдушну спробу відновити українську державність в краї як зародок майбутньої соборної України. Виходячи з цього, утворення Карпато-української держави можна розцінювати як другий в минулому столітті, після національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., етап у боротьбі за створення українського державного утворення, щоправда, на окремо взятій українській території. І ця історичної ваги подія була не випадковістю, а цілком закономірним результатом багатовікового розвитку Закарпаття.

Проміжне географічне положення Закарпаття та його помірно-континентальний клімат й природні багатства здавна притягали різних завойовників. Характерною особливістю складного етнополітичного, національно-культурного та соціально-економічного розвитку Закарпаття протягом багатьох століть було те, що корінне, автохтонне населення цього південно-західного історико-етнокультурного регіону України було географічно й політично відірване від головних центрів свого етносу і перебувало у ярмі іноземних поневолювачів.

Вже з часів неоліту тут проживали племена боїв і галлів, даків і фракійців, кельтів і сарматів, проходили через територію краю авари, гуни, гети, гепіди, готи та ін. За археологічними пам'ятками з II ст. н. е. тут міцно осіло хліборобське слов'янське населення – білі хорвати, матеріальна й духовна культура яких була тісно пов'язана з культурою тих східно-слов'янських племен,

які населяли Прикарпаття, Волинь, Придністров'я і Придніпров'я, зокрема з Трипільською культурою. Протягом багатьох століть територія Закарпаття входила в різні державні організми, була розмежована штучними кордонами, але вона формувалася і залишалася однією цілісною структурою, не втрачаючи свого слов'янського, руського, а в нові часи – українського характеру. Зокрема, після захоплення в XI–XIII ст. всієї території краю Угорщиною зберегти свою мову і національність закарпатцям вирішальною мірою допомогала їхня релігійна окремішність у католицькому соціально панівному середовищі угорців.

Упродовж віків формувалася й культура Закарпаття як регіональна руська (карпаторуська) культура одного народу, об'єднаного мовою, звичаями, віруваннями, способом життя і ведення господарства. Незважаючи на різні деформації, котрих вона під тиском політичних чинників зазнавала як і культура будь-якого малого бездержавного народу, відірваного від основних економічних й культурно-національних центрів свого етносу, вже у XIX ст. вона складала певний сектор культури всього українського народу. Цьому сприяли тісні зв'язки Закарпаття з іншими українськими землями на сході від Карпат, що ніколи не переривалися. Зокрема, із Києва, Галича та інших руських міст у Закарпаття потряпляли церковні книжки, котрі потім переписувалися в Мукачівському, Грушівському й інших монастирях краю. Закарпатці приїжджали до Києва, вчилися чи вчили слов'янській грамоті у Києво-Печерській лаврі. Розширенню зв'язків Закарпаття з іншими руськими землями і розвитку східнослов'янської культури та православ'я сприяв також переселенський рух до краю населення з другого боку Карпат, що розпочався ще з часів Київської Русі й Галицько-Волинського князівства і не припинявся ніколи, зокрема прихід і поселення в Мукачівській домінії в кінці XIV ст. подільського князя Федіра Коріятовича з великою дружиною.

Під впливом давньоруської культури, користуючись живою народною (українською) мовою, розвивалося на Закарпатті письменство, як і освіта (монастирські школи), що мали переважно релігійний характер. З кінця XVIII ст. розгортають активну літературну й громадсько-культурну діяльність закарпатські “будителі” – М. Андрелла, І. Базилович, В. Довгович, М. Лучкай, О. Духнович, А. Добрянський, А. Кралицький, О. Павлович та ін., що черпали ідейно-художні та суспільно-політичні імпульси переважно з прогресивних традицій, політико-публіцистичних творів російської та української літератури. Окремі з них, не знайшовши пристосування своїх інтелектуальних сил в Закарпатті, переїхали працювати до України та Росії, де стали визнаними діячами науки і культури (П. Лодій, І. Земанчик, М. Балудянський, І. Орлай, Ю. Гуца-Венелін та ін.). Саме передова частина першого покоління закарпатської національної інтелігенції, котра, за визначенням І. Франка, не порвала тісних зв'язків з простим народом і його мовою, а була згуртована і прагнула служити йому, очолила в XIX ст. процес національно-культурного відродження краю і опір політиці мадяризації та латинізації панівних кіл Угорщини. Щоправда, цей процес через низку причин набув сильного русофільського забарвлення, аж до прийняття літературною мовою т. з. русинської (яка була, по суті, “язичієм” – сумішшю церковно-слов'янської, російської та української мов), що негативно вплинуло на становлення національної самосвідомості корінного населення Закарпаття, яке практично до початку XX ст. не визнавало самоназву “українці” і за традицією називало себе “руснаками”, “карпато- чи угро-россами”, “русинами”, “руськими людьми”. До речі, до цього часу Закарпаття навіть не мало офіційної географічної і політичної назви. Водночас завдяки діяльності будителів великого поширення серед населення Закарпаття, особливо під впливом революційних подій 1848–1849 рр., набули ідеї слов'янської взаємності, кровної спорідненості закарпатців зі

східними братами і їх об'єднання в боротьбі проти національного та соціального гноблення.

Початок ХХ ст. був позначений на Закарпатті посиленням асиміляторської політики угорського уряду, новою хвилею москвофільської пропаганди з боку діячів Галичини та Росії і виникненням т. з. народовецької (української) течії в культурному житті краю завдяки прагненню частини передової національної інтелігенції – Ю. Жатковича, А. Волошина, Г. Стрипського, В. Гаджеги, Л. Чопея та ін. писати українською мовою (не в останню чергу під впливом творчості М. Драгоманова, І. Франка, В. Гнатюка, І. Верхратського, С. Томашівського, Ф. Вовка та інших діячів України, що зацікавилися в той час закарпатською тематикою).

Після розпаду Австро-Угорщини внаслідок поразки у Першій світовій війні, під впливом революційних подій в Росії та проголошення українських державних утворень – УНР та ЗУНР – народовецький рух у Закарпатті поставив перед собою вже й політичні завдання. Невдоволені обмеженою автономією Закарпаття під назвою “Руська Країна” в складі проголошеної Угорської Народної Республіки, спочатку з'їзди народних рад у Любовні, Сваляві та Сиготі в листопаді-грудні 1918 р., а 21 січня 1919 р. Всенародні збори угорських русинів у Хусті ухвалили з'єднати Закарпаття зі Соборною Україною. Однак долю краю вирішили держави-переможниці Антанти на Паризькій мирній конференції: за Сен-Жерменським договором від 10 вересня 1919 р. Закарпаття під назвою “Підкарпатська Русь” було включено до складу новоутвореної Чехословацької республіки з “наданням їй щонайширшої автономії”. Слід відзначити, що на той час через відсутність можливостей возз'єднати Закарпаття з Україною, таке рішення було чи не єдино реальним й в цілому, як показав подальший розвиток краю, досить оптимальним варіантом розв'язання питання про державно-правове визначення Закарпаття. Автономний статус краю був закріплений у прийнятій в лютому 1920 р. Конституції ЧСР, однак чехословацький уряд постійно зводив з виконання своїх зобов'язань й обіцянок, мотивуючи це тим, що, закарпатські русини-українці ніби-то ще “не дозріли” для автономного самоуправління. Головною метою чехословацької політики щодо Закарпаття було втримання й поступова інкорпорація краю до суспільно-політичної й соціально-економічної систем та відносин республіки з врахуванням його історично-національних особливостей.

Разом з тим, становлення й функціонування державно-політичної системи ЧСР на Закарпатті сприяли активізації суспільно-політичного руху в краї, якій в ході поступових демократичних перетворень у політичній, культурній і соціальній сферах ставав все вагомим чинником загальнодержавного громадсько-політичного життя. Більше того, демократичні засади чехословацької конституції створювали сприятливі можливості й умови для розгортання процесів політизації й структуризації закарпатського суспільства, зокрема для виникнення й діяльності політичних партій, громадських об'єднань, культурно-освітніх товариств та інших інститутів й елементів громадянського суспільства. Наприклад, якщо до 1918 р. власних політичних партій на Закарпатті не було, а у 1918 р. і на початку 1919 р. їх функції й політичні завдання виконували руські народні ради, то після приєднання краю до Чехословаччини кількість політичних партій зростала тут досить швидко. Вже у 1921 р. в Закарпатті діяло 18, в 1922 р. – 22, а напередодні перших для закарпатців парламентських виборів 1924 р. – 30 політичних партій (всього, кількість зареєстрованих урядовими інстанціями партій, що діяли в краї у різні роки впродовж міжвоєнного періоду, становила 47). Певна частина з них були дочірніми організаціями або філіями чеських та словацьких партій, інші діяли як організаційно-самостійні, регіональні партії, що

захищали інтереси винятково населення Закарпаття і формувалися в основному за національною ознакою та соціальним станом.

Процес становлення політичних партій на Закарпатті зумовлювався деякими особливостями політичного життя в складі Австро-Угорщини, а згодом Угорщини, й також багатонаціональним складом населення та його слабкою структурованістю, складністю взаємовідносин, політичних та національно-культурних поглядів, притаманних нечисленній й недостатньо розвиненій місцевій інтелігенції, міжконфесійною боротьбою й церковно-політичними відносинами тощо. Не випадково головною відмінністю партійних програм були їх протилежні національно-культурні орієнтації, зокрема ставлення до мовного питання в Закарпатті, за яким політичні партії поділялися на русинські (автохтонні), проросійські й проукраїнські. Разом з тим, наявність великої кількості партій в Закарпатті у міжвоєнний період слід розглядати не тільки як свідчення поляризації суспільства і дезінтеграційний фактор політичного життя, але й як певний показник його демократичності. До того ж, диференціація політично активного населення Закарпаття супроводжувалася багатьма змінами і поворотами: безперервний процес виникнення, зближення, об'єднання партій і водночас розпаду політичних об'єднань й блоків був характерною ознакою політичного життя краю у міжвоєнний період.

На початку 20-х рр. ХХ ст. в Закарпатті виникли й розгорнули свою діяльність насамперед такі політичні партії: Міжнародна соціалістична партія Підкарпатської Русі (з 1921 р. Крайова комуністична організація Підкарпатської Русі – складова частина Комуністичної партії Чехословаччини), Соціал-демократична партія Підкарпатської Русі, Селянсько-республіканська землеробська партія Підкарпатської Русі (дочірня організація Чехословацької аграрної партії), Карпаторусская трудовая партия, Руська хліборобська (землеробська) партія, Підкарпатський землеробський союз (пізніше – Автономний землеробський союз), Землеробська автономна партія Підкарпатської Русі, Народно-Християнська партія, Партія угорського права, Угорська партія дрібних землевласників, Угорська християнсько-соціальна партія, Соціалістична єврейська партія, Єврейська громадянська партія, Сіоністська партія, Єврейська консервативна (ортодоксальна) партія, та деякі інші малочисельні партійні утворення й групи. Вони віддзеркалювали складний національний, соціальний й релігійний склад закарпатського суспільства і, як в Чехословацькій республіці в цілому, де налічувалося близько 50 політичних партій, були показником високого рівня політичного плюралізму. Але провідну роль у суспільно-політичному житті краю відігравали 8–10 партій різної політичної та національно-культурної орієнтації.

Яскравим показником впливу політичних партій на населення Закарпаття і водночас – його залучення до політичного життя, стали вибори до чехословацького парламенту – Палати депутатів і Сенату Національних Зборів, які упродовж 20-х років проводилися на Підкарпатській Русі тричі – у 1924, 1925 і 1929 рр.

У перших виборах до парламенту ЧСР, що відбулися в квітні 1920 р., населення Закарпаття участі не брало, однак згідно з виборчим законом республіки вибори в краї мали відбутись не пізніше 90 днів після чеських виборів, тобто не пізніше кінця липня 1920 р. Втім чехословацька влада довго не наважувалася на ці вибори, посилаючись на політичну незрілість закарпатського суспільства. Після довгих зволікань і на рішучу вимогу політичних сил Закарпаття вони були призначені на березень 1924 р. Виборча компанія в Закарпатті тривала два місяці й була досить активною. Упродовж них політичні партії з агітаційно-пропагандистською метою використовували засоби масової інформації (ними на цей час видавалось понад 50 газет та журналів), провели

близько 450 зборів, а також партійні конференції, на яких були прийняті передвиборні програми політичних партій. Вони зводилися в основному до таких вимог: надання широкої автономії краю, підвищення заробітної плати, ліквідація безробіття, проведення земельної реформи, зниження податків, гарантування свободи слова, друку тощо.

До участі в парламентських виборах на Закарпатті було допущено 13 кандидатських списків від різних політичних партій та блоків. Роль урядової коаліції відігравав Аграрний блок, який підтримали чимало регіональних партій Закарпаття. В ролі активної опозиції виступала комуністична організація та угорські націоналістичні партії, а самостійно виступив лише Автономно-Землеробський Союз.

Результати перших парламентських виборів на Закарпатті були дещо несподіваними. Абсолютну перемогу (майже 40 % голосів) на них отримали комуністи: з 13 обраних членів Національних зборів від Підкарпатської Русі шестеро – Й. Гатті, І. Мондок, М. Сидоряк, М. Терек, І. Боднар і І. Локота, належали до крайового осередку КПЧ. По два парламентарія було обрано від Народно-соціалістичної партії (А. Гагатко і І. Цурканович), Угорської народної партії (А. Корлат і Ф. Єґрі), Автономно-Землеробського Союзу (А. Куртяк і Ю. Фельдеші) і лише один – від Аграрної партії (Й. Камінський).

Вже через рік, 15 листопада 1925 р., у зв'язку з кризою коаліційного режиму в ЧСР були достроково проведені нові парламентські вибори. Їх результати в Закарпатті підтвердили високий авторитет серед виборців лівих партій. Комуністи, зокрема, хоча і втратили майже 25 тис. голосів порівняно з 1924 р., але знову одержали переконливу перемогу – майже 31 % виборців віддали за них свої голоси. 7,4 % голосів набрали соціал-демократи. Водночас підсумки виборів показали зростання авторитету серед закарпатців аграрної партії та Автономно-Землеробського Союзу, які одержали значно більше голосів, ніж у 1924 р. – відповідно 14,2 % проти 6,4 % і 11,6 % проти 8,4 %.

Результати виборів до парламенту у 1924 і 1925 рр. в Закарпатті, коли за опозиційні уряду партії було віддано відповідно 60 і 54 відсотків голосів, викликали упереджене ставлення празького уряду до політичного життя в краї, де виявилось дуже багато невдоволених чехословацьким урядуванням і на чолі сильної опозиції опинилася комуністична партія. Уряд ЧСР змушений був частково переглянути свою політику в Закарпатті, посилити, зокрема, свої зусилля по розв'язанню соціально-економічних та національно-культурних проблем краю, а партії урядової коаліції, особливо аграрна, виявили особливу активність серед місцевого населення в пошуках підтримки й політичних партнерів напередодні наступних парламентських виборів, що відбулися у 1929 р. До речі, 1925–1929 роки були найуспішнішими, в плані господарського розвитку (найвищий приріст національного продукту, найнижчий процент безробітних, стабілізація матеріального становища робітників, середніх підприємців та селян), політичної стабілізації (домінація аграрної партії) і зміцнення парламентсько-партійної системи, в історії міжвоєнної Чехословаччини і це не могло не позначитися на настроях її громадян.

Тому не випадково вибори 1929 р. вперше за кількістю голосів вивели в Закарпатті на перше місце провідну партію урядової коаліції – аграрну (29,1 % голосів), якій, зокрема, вдалося заручитися підтримкою русофільських діячів і партій краю. Комуністи з 15,2 % голосів опинилися лише на четвертому місці, поступившись також національним демократам і “Руському блоку” (об'єднанню чотирьох регіональних партій на чолі з Автономно-Землеробським Союзом), які отримали по 18,3 % голосів виборців. У цілому, як влучно зауважив відомий дослідник історії Закарпаття П. Маґочі, результати виборів 1929 р. в цьому краї показали, що “зусилля Праги досягти політичної консолідації завершилися

успіхом... Уперше (й востаннє) на виборах до Національних зборів блок проурядових партій здобув більшість у 54 % голосів”.

Аналізуючи результати парламентських виборів у Закарпатті в 20-х роках, слід відзначити досить високий відсоток – 14,6 – абсентеїзму (неучасті у виборах) населення краю у співвідношенні до загальнодержавної кількості, де цей показник становив всього 8,6 %. Це свідчило про ще досить низький рівень, у порівнянні з іншими регіонами республіки, політичної активності закарпатців. Разом з тим, участь понад 250 тис. з них у трьох парламентських виборах сприяло становленню в Закарпатті зачатків політичної культури на принципах демократії і плюралізму, формуванню парламентських традицій на цій українській землі. Залучення населення Закарпаття до парламентської системи ЧСР давало також змогу місцевим політичним лідерам легально здійснювати діяльність, спрямовану на вирішення тих чи інших проблем краю, набувати молодим партіям досвіду ведення конкурентної політичної боротьби, авторитету в умовах багатопартійності.

При всій політичній диференціації наприкінці 20-х рр. ХХ ст. у партійній системі ЧСР і її складовій частині – Підкарпатській Русі, в суспільно-політичному житті республіки в цілому витворилась стабільність політичних інтересів, орієнтації партій-партнерів і електорату, яка сприяла збереженню й зміцненню демократичного характеру республіки.

Щодо Закарпаття, то перше десятиліття чехословацького урядування на цій українській землі розпочалося в атмосфері взаємної довіри, щирих сподівань, зокрема, з боку закарпатців на покращення своєї долі в складі ЧСР. Уряд Чехословацької республіки, у свою чергу, був зацікавлений у підтримці цих оптимістичних настроїв і лояльності громадян своєї нової провінції і проводив досить активну й ефективну політику в цьому напрямі, досягши певних позитивних результатів.

Проте чехословацька влада невдовзі нажила собі чимало опонентів й ворогів серед місцевих політичних діячів і організацій. Вперте небажання пражського уряду надати Закарпаттю обіцяну автономію, скликати крайовий сойм і виправити закарпатсько-словацький кордон, а також невдоволення місцевого населення засиллям в краї чеських урядовців і втручанням їх в культурно-освітні й церковні справи, були причиною невпинних конфліктів й непорозуміння у 20-ті роки. І хоча парламентські вибори 1929 р. засвідчили, що більшість закарпатських русинів-українців і надалі пов'язує свою долю і майбутнє свого краю з Чехословацькою республікою, однак друге десятиліття перебування Закарпаття в її складі не менш виразно продемонструвало, що досягнута наприкінці 20-х років відносна консолідація закарпатського суспільства була лише тимчасовим політичним явищем. Вже наступні, 30-ті роки, стали для Чехословацької республіки в цілому і, зокрема, для чехословацько-закарпатських відносин, важким випробуванням. Свідченням небезпечних для Праги змін у політичних настроях закарпатців стали результати виборів до парламенту ЧСР 1935 р.: 63 % голосів у краї зібрали партії, що були противниками чехословацької влади. Зокрема, за складних політичних умов у Закарпатті радикалізувався й український політичний рух.

Нагадаємо, що в ході складного процесу приєднання Закарпаття до ЧСР і в перші роки його перебування в складі нової держави, чехословацькі керівники неодноразово запевняли українських діячів в їх підтримці й демонстрували на практиці підтримку дійсно народного, українського напряму в національно-культурному розвитку Закарпаття, залишаючись, водночас, лояльними до інших напрямів. Свідченням цього було, наприклад, розпорядження Міністерства шкільництва й народної освіти ЧСР стосовно літературної мови на Закарпатті від 20 грудня 1919 р., в якому зазначалося, що “слід визнати літературною мовою

місцевого населення літературну мову малоруську, яку уживають його найближчі сусіди й одноплемінці, тобто галицьку українську мову... Визнання літературної української мови мовою навчання в Карпатській Русі полегшить значно організацію і діяльність шкіл...”

У цілому, в перші роки чехословацького урядування в Закарпатті владні кола проводили досить виважену й помірковану національну політику і намагалися прямо не втручатися у розвиток національно-культурних процесів у краї, зокрема, у ворожнечу між різними орієнтаціями в мовному питанні. Більше того, чехословацька влада і особисто президент ЧСР Т. Масарик, який загалом прихильно ставився до українського народу, визнавали право на існування і підтримували, наприклад, в однаковій мірі (в тому числі й матеріально) діяльність двох найбільш впливових культурно-освітніх товариств у Закарпатті – і створеної у 1920 р. української “Просвіти”, і утвореного на противагу їй в 1923 р. русофільського товариства ім. О. Духновича. До речі, у міжвоєнні роки в краї було створено й активно діяло понад 150 громадських організацій з найрізноманітнішими напрямками діяльності, що було одним із проявів культурного відродження Закарпаття в рамках Чехословацької республіки, так само як і бурхливе зростання різних навчальних закладів (на початок 1938 р. в краї було 809 тільки народних шкіл, у т. ч. 469 з українською мовою викладання, 182 – чеською, 123 – угорською, 24 – німецькою і т. д. Отже, усі культурно-просвітницькі, національні і, до певної міри, політичні напрями в Закарпатті дістали майже рівні права, можливості й державну підтримку.

Однак, дуже скоро чехословацькі владні кола змінили своє ставлення до українського руху. Спочатку це сталося тоді, коли в 1923 р. губернатором і віце-губернатором були призначені відповідно А. Бескид і А. Розсипал, які одностайно підтримували русофільський напрям, загравали з карпато-русинським (так званим автохтонним), а український напрям вважали іредентистським, протидержавним і часом навіть переслідували його прибічників. Ще більш упереджено почав відноситися уряд ЧСР до українства в Закарпатті після того, як з другої половини 20-х років до нього приєдналася впливова крайова комуністична організація. Не випадковим було також і призначення Прагою у 1935 р. новим губернатором Підкарпатської Русі русинофіла К. Грабара. А так зване мовне опитування у 1937 р. – проведений в Закарпатті міністерством освіти ЧСР плебісцит серед батьків з приводу вибору української (автор Панькевич) чи російської (автор Сабов) граматики для навчання дітей в школах, став одним з найбільш ганебних втручань влади в культурні процеси в краї.

І це відбувалося в той час, коли співвідношення прихильників русофільського і українського напрямів в Закарпатті досить інтенсивно змінювалося, і не в останню чергу завдяки перебуванню в краї значної кількості емігрантів з інших українських земель та їх наполегливій національно-культурній праці, на користь останнього, коли українська національна свідомість корінних мешканців краю була переконливо зманіфестована при підготовці Всепросвітянського з'їзду в Ужгороді у 1937 р. Понад двадцять політичних партій, союзів, товариств, редакцій періодичних видань виступили з “Маніфестом до українського народу Підкарпаття”, у якому здекларовано українську національну ідентичність населення і сформульовано його культурно-національні вимоги. Водночас, цей важливий документ спростовує звинувачення українського руху в Закарпатті часів Чехословацької республіки в його нібито іредентистському, протидержавному характері. У ньому чітко й недвозначно було проголошено: “Ми добровільно прилучилися до Чехословацької республіки, ми є вірними громадянами нашої демократичної держави, – але в мовних і культурних справах

ми були й будемо частиною великого 50-мільйонного українського народу і цієї нашої народної та культурної єдності ніколи нізащо не зречемося...”.

Щодо політичних вимог, то українські партії й організації, звичайно, теж були незадоволені політикою празької влади і активно приєдналися до інших партій краю з вимогами надання автономії Закарпаттю. До Народно-християнської партії А. Волошина, програма якої відрізнялася від програм інших політичних організацій більшим радикалізмом саме в українському питанні, приєдналася нова, по суті націоналістична, Українська селянська партія (УСП), заснована в 1935 р. відомою діячкою Пряшівщини І. Невицькою. У резолюції II з'їзду УСП, зокрема, наголошувалось: “1. Вимагаємо правдивої, повної автономії і виборів до союму, щоб нарід міг собі вибрати своїх представників. 2. Вимагаємо, щоб усі посади зайняли на Підкарпатті правдиві представники, то єсть діти – сини українського народу. Урядники іншої нації, які залишаються дочасно в наших урядах, повинні скласти іспит з української мови...”.

Отже, згубні наслідки економічної кризи, що зумовили різке погіршення становища основної маси населення і призвели до різкого загострення соціальних протиріч, прихід до влади в Німеччині фашистів і посилення антидемократичних та профашистських тенденцій в самій Чехословаччині, а головне – постійне зволікання Праги з питанням надання автономії краю і її втручання в національно-культурне життя закарпатців – все це істотно вплинуло і на внутрішньополітичне становище Закарпаття у 30-х роках, значно прискорило поляризацію суспільно-політичних поглядів різних політичних сил й угруповань й привело до радикалізації громадсько-політичного життя, зростанню античехословацьких настроїв серед переважної більшості населення краю. В кінцевому результаті сталося так, що до критичного в її історії 1938 року Чехословацька республіка увійшла, практично втративши, можливо за винятком частини діячів українського напрямку, підтримку серед політичних лідерів і населення Закарпаття, землі, яку ще в 1934 р. майбутній президент Чехословаччини Е. Бенеш, промовляючи в Ужгороді, твердо обіцяв разом із закарпатцями “боронити до останньої краплі крові”.

Отже, боротьба закарпатців за автономію тривала протягом майже усіх двадцяти років перебування краю в складі Чехословаччини. В ній брали участь практично всі політичні партії, громадські об'єднання й національно-культурні товариства Закарпаття, що були активною опозицією центральній владі. Однак, політично-класові й особливо національно-культурні розбіжності їх програм, зокрема гостре протистояння русофільського та українського напрямів у суспільно-політичному житті краю були саме тим фактором, який полегшував правлячим колам ЧСР тривалий час утримувати цей масовий патріотичний рух в безпечних для Праги рамках.

Ситуація змінилася в другій половині 30-х років, коли, з одного боку, в Закарпатті відбулася радикалізація громадсько-політичного життя навколо питань національно-культурного розвитку та реалізації автономних прав краю й зростання античеських настроїв серед місцевого населення, а з іншого – в Європі загострилася міжнародна обстановка і політична криза напередодні Другої світової війни, в центрі якої опинилася Чехословаччина, до якої висунули свої територіальні претензії практично усі сусідні держави і насамперед Німеччина, що розпочала підготовку до світової війни. Всі зусилля керівників ЧСР не змогли зберегти її від небезпечно нарастаючої зовнішньополітичної ізоляції. Великі держави, які раніше підтримували демократичну Чехословаччину і стабільність в Центрально-Східній Європі в цілому, все більше потурали експансіоністській політиці нацистської Німеччини, що прикривалася гаслом права націй на самовизначення. Це яскраво виявилось вже під час аншлюсу Австрії 12 березня 1938 р. На черзі була Чехословаччина, послаблення міжнародного становища

якої вплинуло, незважаючи на в цілому досить ліберальну її національну політику, на зростання й консолідацію античехословацького сепаратистського та автономістського руху як серед судетських німців, так і в Словаччині та Закарпатті.

Незабаром політика потурання Німеччини з боку Великої Британії та інших великих держав Європи, готовність Угорщини та Польщі взяти участь в античехословацькій акції підштовхнули А. Гітлера до рішучих дій. В березні 1938 р. після успішного для Німеччини аншлюсу Австрії, він заявив, що не бажає миритись із гнобленням німців у Чехословаччині. З боку Німеччини розпочалася активна компанія по внутрішній і зовнішній дестабілізації ЧСР. За наказом Берліна Судетсько-німецька партія на своєму з'їзді в квітні 1938 р. схвалює програму, яка передбачала повну автономію Судетської області та інші радикальні вимоги до чехословацького уряду. Згодом вона виступила з вимогою приєднання області до Третього рейху. В цей критичний для ЧСР час Велика Британія заявляє, що відмовляється надати гарантії Чехословаччині та закликала її лідерів піти на поступки Німеччини. Німеччина, у свою чергу, в травні 1938 р. почала концентрувати війська на кордонах Чехословаччини. Уряд ЧСР виявив твердість і оголосив часткову мобілізацію: чехословацькі війська зайняли деякі прикордонні райони. Гітлер, не готовий на той час до військових дій проти Чехословаччини, вимушений був відступити. Але конфлікт не було ліквідовано. Для його вирішення 29–30 вересня 1938 р. в Мюнхені була скликана міжнародна конференція за участю керівників урядів Великобританії (Н. Чемберлен), Франції (Е. Даладьє), Німеччини (А. Гітлер) та Італії (Б. Муссоліні). Конференція, на яку навіть не були запрошені представники ЧСР, фактично прийняла німецькі вимоги, подані Чехословаччині у вигляді ультиматуму. Прийнявши важкі умови Мюнхенської угоди, Чехословаччина, зраджена союзниками, опинилася віч-навіч із фашистською Німеччиною.

Внаслідок Мюнхенського диктату ЧСР вимушена була задовільнити ультимативні німецькі вимоги: до третього рейху, зокрема, було приєднано промислово високорозвинену Судетську область, де проживало понад 3 млн німців. Польща, у свою чергу, на початку жовтня отримала Тешинську Сілезію, а на початку листопада 1938 р. за рішенням Першого Віденського арбітражу південну частину Словаччини та найбільш розвинені райони Закарпаття було передано Угорщині. В цілому, Чехословаччина втратила одну третину своєї території з населенням 5 млн чоловік і 40 % свого промислового потенціалу. Зраджена союзниками, країна опинилася у стані глибокої політичної кризи (5 жовтня 1938 р. на знак протесту проти політики диктату і розвалу Чехословаччини пішов у відставку з посади президента республіки Е. Бенеш), із якої поспішили скористатися словацькі та закарпатські автономісти. Спочатку словаки, а слідом за ними закарпатські русини-українці проголошують автономію і Прага змушена нарешті затвердити автономні уряди Словаччини (7 жовтня) і Підкарпатської Русі (11 жовтня). Перша Чехословацька республіка припиняє своє існування, а наступне піврічне існування урізаної з усіх боків Чехо-Словаччини увійшло в історію як період Другої республіки, побудованої на федеративних засадах.

Щодо Закарпаття, то саме цей нетривалий період увійшов в історію як час розбудови Карпато-української державності, активної, хоча і неоднозначної за оцінками й результатами діяльності автономних урядів краю.

Затверджений Радою міністрів ЧСР 11 жовтня 1938 р. перший автономний уряд Закарпаття – Рада міністрів Підкарпатської Русі, складався із шести чоловік – відомих політичних діячів краю, що були депутатами чехословацького парламенту і сенату. Главою уряду був призначений Андрій Бродій – лідер русофільського напрямку в краї, голова Автономно-землеробського союзу, один із

найактивніших і найвпливовіших депутатів чехословацького парламенту від Закарпаття у 1933–1938 рр., який поряд з посадою прем'єр-міністра отримав портфелі міністра шкільництва і міністра федерального уряду в справах Підкарпатської Русі. Міністром внутрішніх справ став Едмунд Бачинський – один із керівників Республіканської землеробської (аграрної) партії на Закарпатті. Один із лідерів Української народної ради, соціал-демократ Юліян Ревай став міністром комунікацій, а лідер Руської національно-автономної партії Степан Фенцик – міністром без портфеля (питання встановлення словацько-закарпатських кордонів). Державними секретарями в уряді стали представник Автономно-землеробського союзу на Пряшівщині Іван П'єшак (питання юстиції) і лідер українського напрямку в Закарпатті, голова Народно-християнської партії о. Августин Волошин (питання охорони здоров'я і соціального забезпечення). Отже, до першого автономного уряду ввійшло четверо представників русофільського і двоє – українського напрямку, що було компромісним рішенням і в цілому реально відображало співвідношення між двома головними політичними блоками Закарпаття.

Автономний уряд А. Бродія проіснував всього 15 днів – з 11 по 26 жовтня 1938 р., за які встиг провести три засідання. Першочерговим завданням для нього було врегулювання територіальних проблем, зокрема вирішення питання кордону між Підкарпатською Руссю і Словаччиною. Він розпочав широку кампанію за приєднання до краю східнославацьких районів (Пряшівщини), заселених переважно русинами-українцями. Але надмірна активність уряду в цьому напрямку відсунула на другий план розв'язання не менш злосудних для Закарпаття проблем – господарсько-фінансових, соціальних, культурних, внутрішньополітичних, зокрема боротьбу з угорськими і польськими озброєними групами диверсантів, які все частіше проникали на територію автономного краю.

У зв'язку з ультимативними вимогами Угорщини до Чехословаччини щодо заселених переважно угорцями південних територій Закарпаття, урядом А. Бродія 23 жовтня 1938 р. було прийнято рішення про розв'язання цього спірного питання шляхом проведення плебісциту в краї. Це рішення, однак, виходило за рамки повноважень автономного уряду і суперечило конституційним нормам ЧСР. Боячись несприятливих для себе результатів референдуму, чехословацька влада на розширеному засіданні, за участю автономних урядів Словаччини і Підкарпатської Русі, 26 жовтня погодилася на арбітражне рішення з приводу вимог Угорщини. Незважаючи на це, А. Бродій і міністр його кабінету С. Фенцик, які вже тривалий час таємно співпрацювали з угорською владою в справі відриву Закарпаття від ЧСР, наполягали на проведенні плебісциту. Тоді федеральний уряд ЧСР звільнив Бродія з посади прем'єра і його негайно було заарештовано в Празі за “державну зраду” – зв'язки із ворожими республіці закордонними елементами і профашистську діяльність на користь Угорщини. Його соратнику Фенцику вдалося втекти. На цій драматичній ноті закінчив свою короткочасну діяльність перший автономний уряд Підкарпатської Русі, який так і не зміг практично контролювати, а тим більше змінити на краще політичну ситуацію в Закарпатті й становище його населення.

Того ж дня, 26 жовтня 1938 р. новим прем'єр-міністром Підкарпатської Русі урядом ЧСР був призначений Августин Волошин* – лідер українського напрямку в краї, а міністрами – члени першого автономного уряду Ю. Ревай і Е. Бачинський. Виразно український характер уряду А. Волошина викликав, з одного боку, радісне збудження й активну підтримку з боку українців у всьому світі, а з іншого – перехід закарпатських русофілів у відкриту опозицію до нього, що значно ускладнювало діяльність нового уряду.

Не встиг новий автономний уряд Підкарпатської Русі розпочати свою діяльність, як зазнав першої кризи. Згідно рішенням Віденського арбітражу від 2 листопада 1938 р. від Закарпаття відходило до Угорщини понад 12 % його території – міста Ужгород, Мукачево, Берегово та майже 100 інших населених пунктів, де мешкало близько 175 тис. чоловік (у т. ч. понад 33 тис. українців). Це була важка втрата для автономного краю, особливо з господарського погляду. Уряд А. Волошина переніс свою канцелярію із Ужгороду до Хусту, що став столицею автономної української держави, розбудова якої розпочалася швидкими темпами і не в останню чергу завдяки безпосередній підтримці й допомозі з боку галицьких українців, які масово переходили польсько-чеський кордон, поспішаючи на поміч своїм закарпатським братам. Зокрема, саме за їх активною участю на початку листопада 1938 р. була утворена організація народної оборони – Карпатська Січ, як напіввійськова організація (її члени не були озброєні) для військового вишколу учасників українського національного руху і організації оборони Карпато-української держави. Січові відділи (команди), керівництво якими здійснювала Головна команда на чолі з командантом Карпатської Січі Д. Клімпушем в Хусті, виникли практично в кожному більш-менш великому населеному пункті краю: загальна кількість вишколених січовиків становила близько 2 тис.

Вже у листопаді 1938 р. Кабінет міністрів Підкарпатської Русі завершив свою реорганізацію. Він склався з чотирьох міністерств: внутрішніх справ (міністр Е. Бачинський), шкільництва та народної освіти (міністр А. Штефан), юстиції (належало до компетенції А. Волошина, але він передав керівництво ним своєму раднику А. Дутці) і комунікацій (міністр Ю. Ревай). Кожне окреме міністерство мало декілька ресортів (відділів). Значну роль в діяльності уряду відігравали особисті секретарі прем'єр-міністра С. Росоха та І. Рогач – люди молодшої генерації з радикальним націоналістичним гатунком.

При автономному уряді були створені служба безпеки, управління поліції в Хусті, українське емігрантське бюро на Карпатській Україні, що “збирає й систематизує заяви українських емігрантів щодо служби в державних, громадських і приватних установах та закладах” і надає карпато-українське підданство, відділ преси і пропаганди, який, зокрема, з метою інформування населення про діяльність уряду видавав “Бюлетень пресової служби”. Щодня масовим накладом виходила урядова газета “Нова свобода”, редакцію якої очолював відомий громадсько-політичний діяч і письменник В. Гренжа-Донський. Політичній та пропагандистській роботі уряд Волошина надавав особливого значення, що пояснювалося як необхідністю мобілізації зусиль населення краю на розбудову української держави, так і підривною діяльністю проти неї з боку Угорщини і Польщі. “Нова Свобода”, наприклад, майже щодня друкувала різні заклики, звернення, маніфести автономного уряду та Української народної ради до “Українського Народу Підкарпаття”, які друкувались великим накладом й у вигляді окремих листівок. У них пропагувався чіткий курс уряду на українізацію всього суспільного життя краю, зокрема все наполегливіше ставилося питання про офіційну зміну його назви на “Карпатську Україну”.

22 листопада 1938 р. чехословацьким парламентом були прийняті поправки до Конституції ЧСР у формі “Конституційного закону про автономію Підкарпатської Русі”, який юридично закріпив автономний статус Закарпаття як державного утворення в рамках Чехо-Словацької Республіки. В ньому зазначалося, що “Підкарпатська Русь є автономною складовою частиною Чехо-Словацької Республіки. Дефінітивну назву автономної території південнокарпатських русинів установить закон Сойму Підкарпатської Русі” і він же встановить “урядову мову та мову навчання в школах на території Підкарпатської Русі”. Проте вже через декілька днів уряд А. Волошина видав

“Розпорядження правительства Підкарпатської Русі з дня 25 листопада 1938 року про запровадження на її території державної української (малоруської) мови”, а в кінці грудня офіційно дозволив вживати поряд із назвою “Підкарпатська Русь” також і назву “Карпатська Україна”. Так завершилася боротьба двох напрямів у Закарпатті перемогою українського.

Після цього пріоритетним напрямом політики уряду А. Волошина стає правотворча діяльність, що була покликана наповнити реальним змістом права автономного краю як суб’єкта федерації у складі ЧСР. До таких нормативних актів належали розпорядження про передачу всієї влади Кабінету міністрів Карпатської України до обрання Союму, реорганізацію структури виконавчої-розпорядчої влади на містах, створення Верховного суду і Вищої державної прокуратури та ін. Разом з тим, створення жорсткої вертикальної структури виконавчої влади та обмеження громадян у їх конституційних правах (введення досить жорсткої цензури на газети і журнали, закриття ряду русофільських видань й організацій, утворення концентраційного табору поблизу м. Рахова, розпуск політичних партій та деякі інші недемократичні заходи уряду) свідчило про ознаки авторитарного політичного режиму в Карпатській Україні.

Завдання, що стояли перед автономним урядом А. Волошина, були дійсно надзвичайно складними, що вимагало мобілізації не лише всіх патріотичних сил, але й об’єднання в конструктивній, практичній державотворчій роботі всього населення Карпатської України, як української, так й інших національностей та орієнтацій. Цього, на жаль, уряду А. Волошина досягти не вдалося, насамперед через надмірний радикалізм близького урядового оточення – активних діячів Організації українських націоналістів (ОУН), що прийшли до краю з інших українських земель, зокрема з Галичини. Зовнішньополітична орієнтація уряду Карпатської України, розрив її зв’язків з іншими частинами Чехословацької республіки і загострення українсько-чеських відносин, відмова від пошуку компромісів із своїми агресивними сусідами – Угорщиною та Польщею, надмірне й невинуватене сподівання на підтримку із зовні – насамперед з боку Німеччини та допомогу української діаспори, теж не сприяли успішному розвитку державотворчих процесів у краї.

Приділивши головну увагу політичній діяльності, зокрема підготовці до перших в історії Закарпаття виборів до власного представницького й законодавчого органу – Союму Карпатської України, уряд Волошина за допомогою єдиної створеної політичної партії – радикального “Українського Національного Об’єднання”, що стала, по суті, державною партією, успішно їх провів. І хоча результати виборів, що відбулися 12 лютого 1939 р., засвідчили схвалення основною частиною закарпатських українців курсу Кабінету міністрів Карпатської України А. Волошина на утвердження національної державності, але вони не змінили внутрішньополітичне становище в краї на краще. А щодо планів й задумів уряду Волошина у вирішенні проблем господарського і культурного будівництва, покращення соціального становища та рівня життя населення краю, то більшість з них так і не була реалізована.

Головна причина цього, і на цьому слід наголосити, не стільки в надмірній політичній, націоналістичній заангажованості уряду А. Волошина, прорахунках й помилках в його діяльності, що дійсно мали місце, скільки в тому, що за тих внутрішньополітичних й внутрішньоекономічних і особливо міжнародних умов, що склалися у 1938–1939 рр. в краї і навколо нього, Карпатська Україна не мала реальної можливості повноцінно функціонувати як автономна, а тим більше самостійна, незалежна держава. Зрештою й часу для цього історія дала молодій українській державі занадто мало.

Уже на початку березні 1939 р. А. Гітлер приймає рішення про остаточну ліквідацію Чехо-Словаччини і дає згоду Угорщині на окупацію Карпатської

України, що зняло будь-які покрови з політики Німеччини, на заступництво якої до останнього сподівався уряд Волошина. 14 березня 1939 р. ввечері, щойно дізнавшись про проголошення самостійності Словаччиною, що свідчило про остаточний державний розпад ЧСР, і скупчення угорських військ на кордонах з Карпатською Україною, А. Волошин офіційно проголосив її незалежною державою і назвав склад нового уряду. А 15 березня, коли окремі підрозділи угорських військ вже перейшли кордони краю, в Хусті розпочала свою роботу перша і остання сесія Сойму Карпатської України, на якій було ухвалено документи історичної ваги. Обравши президентом новоствореної української держави А. Волошина, сойм прийняв два конституційних закони. Ними, зокрема, підтверджувалося, що Карпатська Україна є незалежною державою – республікою з президентом на чолі, а також затверджувалися українські державні мова, прапор, герб і гімн. Однак, того ж дня, 15 березня 1939 р. Угорщина розпочала загальний наступ, який, незважаючи на героїчний збройний опір нечислених загонів Карпатської Січі, 18 березня завершився повною окупацією щойно проголошеної Карпато-української держави, що було за тих обставин більше символічним актом, ніж реальною політикою.

Отже, Карпатська Україна так і не розпочавши свою діяльність як незалежна держава, припинила своє існування. При оцінці цієї історичної події важко не погодитися із твердженнями істориків, що акт проголошення Карпатської України самостійною, незалежною державою “був більше результатом спонтанного і стихійного характеру, який став можливим у зв’язку з певними об’єктивними причинами: політичною кризою в Європі, розпадом Чехословаччини, проголошенням самостійності Словаччини тощо”. Втім вона залишила свій слід в історії боротьби українського народу за незалежність й національну державність і вписана у новітню історію України яскравими сторінками. Не менш важливими для сучасного процесу державотворення в нашій незалежній Українській державі є й уроки Карпатської України, зокрема той незаперечний факт, що лише разом з усім народом України в єдиній незалежній демократичній державі, покладаючись лише на власні сили відкриваються справжні можливості для повноцінного й щасливого життя закарпатців, як і мешканців інших регіонів України.

Події 1938–1939 рр. у Карпатській Україні не лише яскрава героїчна сторінка в історії цього самобутнього українського краю. Вони мали велике значення і для розвитку національної самосвідомості всього українського народу. Незважаючи на короткочасність свого існування, Карпатська Україна перебувала в центрі уваги української діаспори в світі та багатьох європейських держав, прогресивні сили яких співчували національно-визвольній боротьбі закарпатських українців і засудили вторгнення угорських військ до краю як пограння прав українського народу на самостійне державне життя. Виникнення Карпатської України як держави також зайвий раз продемонструвало перед усім світом, що Закарпаття – українська земля, де живуть українці, які бажають мати свою соборну державність разом зі своїми кровними братами на інших українських землях.

Сьогодні в незалежній Українській державі відбувається хоч і запізнілий у часі, але закономірний процес повернення українському народові Карпатської України та його президента – Августина Волошина. Ім’я видатного педагога, просвітителя, видавця, мецената, громадсько-політичного діяча Закарпаття по праву заслуговує на вічну пам’ять і вписано золотими літерами в новітню історію України. Він цього заслужив невтомною працею для блага українського народу. 15 березня 2002 р. за визначну особисту роль у боротьбі за утвердження української державності Указом Президента України А. Волошину посмертно присвоєно звання Герой України. В Ужгороді – пам’ятник, діє Карпатський університет ім. Августина Волошина.

Історія Карпатської України, імя його провідників – А. Волошина, братів Ревай, С. Клочурака, Д. Клімпуша, А. Штефана, В. Гренжа-Донського та багатьох інших активних учасників розбудови Карпато-Української держави зайняли достойне місце в новітній українській історіографії, зокрема в академічних виданнях з історії України, в тому числі в 10-томній “Енциклопедії історії України”.

* **Волошин Августин Іванович** народився 18 березня 1874 р. в с. Келечин Міжгірського району на Закарпатті в сім’ї греко-католицького священника. З 1883 по 1892 рр. навчався в Ужгородській гімназії, а в 1892–1896 рр. – в Ужгородському теологічному ліцеї і одночасно на фізичному факультеті Будапештського університету. В березні 1897 р. був висвячений і почав служити капеланом в Ужгороді. В 1899 після успішного закінчення Вищої педагогічної школи в Будапешті одержав диплом професора математики і фізики, що відкрило йому дорогу до викладацької роботи. З 1900 р. він починає працювати викладачем, а з 1912 по 1938 рр. – директором одного з найбільш престижних в ті часи в Закарпатті навчальних закладів – Ужгородської вчительської семінарії. Майже 26 років очолюючи цей заклад, А. Волошин дбав про піднесення освіти і культури в Закарпатті, а його роль у розвитку шкільництва в міжвоєнні роки важко переоцінити: зокрема, ним було підготовлено й видано 42 підручники та книги (“Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ”, “Читанка для угро-русской молодежи”, “Азбука”, “Педагогика и дидактика”, “Фізика”, “Історія педагогіки”, “Педагогічна психологія”, “Логіка” та ін.). Окрім того, він – автор цілого ряду популярних і політичних праць, віршів, оповідань, п’єс (наприклад, його п’єсу “Марійка-Верховинка” (1931) сучасники вважали “найкращою дотеперішньою карпато-українською драмою”).

Августин Волошин був також ініціатором і керівником цілого ряду культурно-просвітніх, наукових і господарських установ в Закарпатті. Ще у 1902 р. він заснував в Ужгороді акціонерне товариство “Унію”, при якому працювали друкарня та книгарня, і почав видавати газету “Наука” (1903–1914), щорічник “Місяцеслов” (1901–1921) та іншу релігійну літературу народною мовою. У 1920 р. він був одним із головних засновників і керівників товариства “Просвіта”, якому в міжвоєнні роки належала особлива роль в розвитку культури Закарпаття, в утвердженні української національної ідеї, поширенні писемності і знань, вихованні національної свідомості і національної гідності закарпатських українців. У 1924 р. Волошин заснував і очолив Педагогічне товариство Підкарпатської Русі, в 1929 р. – був організатором “Учительської Громади”, а також перших в Закарпатті Підкарпатського банку та Кооперативного Союзу, редагував й видавав газети “Свобода”, “Нова Свобода”, місячник “Благовісник”, сприявши становленню закарпатської журналістики.

У процесі становлення Волошина як педагога й культурно-громадського діяча, а згодом і як політика, суттєву роль відіграли плодотворні творчі зв’язки з представниками національно свідомої української інтелігенції Галичини, де закарпатському діячеві довелося побувати кілька разів. Поїздки Волошина в Галичину, зокрема, спричинили справжній переворот в його свідомості, у з’ясуванні ним багатьох питань національної історії України, розвитку визвольних змагань українського народу.

Активною політичною діяльністю А. Волошин почав займатися після Першої світової війни і розпаду Австро-Угорщини, коли постало питання про державну належність Закарпаття. В листопаді 1918 р. він став одним із керівників створеної в Ужгороді т. з. “Ради угорських рутенів”, що виступала за збереження Закарпаття в складі Угорщини з наданням йому автономних прав. Однак під впливом стрімкого розвитку внутрішньополітичних і міжнародних подій він

переорієнтовується на новоутворену Чехословацьку республіку і стає одним із керівників Центральної Руської Народної Ради, яка в травні 1919 р. приймає рішення про приєднання Закарпаття до Чехо-Словаччини. У 1919–1920 рр. Волошин стає одним із членів Директоріума – створеного Радою міністрів ЧСР тимчасового автономного органу державного управління на Закарпатті.

Поступово А. Волошин стає одним із авторитетніших громадсько-політичних діячів краю міжвоєнного періоду, загально визнаним лідером українського національно-культурного напрямку в Закарпатті, який завдяки його наполегливій повсякденній народовецькій праці з кожним роком зміцнював свої позиції в краї. У 1923 р. він заснував і до початку 1939 р. очолював Народно-Християнську партію, від якої у 1925–1929 рр. був депутатом парламенту Чехословацької республіки, де відстоював інтереси свого народу і краю. Однак на вершину державно-політичного життя Закарпаття Волошин вийшов у 1938–1939 рр., коли вирішувалася доля його рідного краю. 11 жовтня 1938 р. він стає членом першого автономного уряду Закарпаття – Кабінету міністрів Підкарпатської Русі на чолі з А. Бродієм, а 26 жовтня, після відставки і арешту останнього, його призначають прем'єр-міністром другого автономного уряду Підкарпатської Русі – Карпатської України.

Слід зазначити, що саме довголітня плідна праця А. Волошина для і серед рідного народу, його переконання, що закарпатці заслуговують на краще майбутнє і готовність заради цього на нові пожертви, а також високий авторитет й народна підтримка Волошина, як і його в цілому лояльне ставлення до Чехословацької республіки, підтримка її конституційних основ і демократичних інститутів та прагнення “забезпечити самостійність Карпато-Української держави в рамках федерації” зумовили вибір його кандидатури на пост прем'єра. З приводу цього призначення, наприклад, чеська преса писала: “Людина на свійому місці. Мало маємо людей такої ваги, як о. д-р Волошин. Українській нарід Підкарпаття виявив для нього таку любов і таке признание, що назвав його “батьком народу”. Цієї назви не устійнив ніякий закон – вона створена народом... Назначуючи його прем'єром – влада зробила найщасливіший крок”. Гаряче підтримав призначення А. Волошина “провідником народу Закарпаття” глава греко-католицької церкви в Західній Україні, Галицький Митрополіт й Архієпископ Львівський Андрій Шептицький, українська діаспора в усьому світі.

Під керівництвом уряду А. Волошина в Закарпатті розпочалося будівництво української державності, однак через цілий ряд суб'єктивних причин і об'єктивних обставин йому так і не судилося здійснити намічені плани. Після свого тріумфу як політика, що припадає на 15 березня 1939 р., коли вперше обраний закарпатцями Сойм Карпатської України одногослосно обирає Августина Волошина президентом самостійної держави, він вже увечері того ж історичного й водночас трагічного дня разом з членами Сойму і нового уряду змушений був емігрувати, бо Угорщина за згодою Гітлера почала окупацію всього Закарпаття. “Німці ганебно нас обманули!”, – так відверто реагував экс-президент Карпатської України на ці події, визнаючи цим практично і своє фіаско як політика.

Після окупації краю угорськими військами А. Волошин разом із окремими членами свого уряду змушений був залишити м. Хуст і 16 березня 1939 р. перейшов кордон Румунії. Відвідавши Югославію, Австрію, Німеччину, у травні 1939 р. він поселився в Празі, де повністю присвятив себе педагогічній та науковій діяльності: до закінчення Другої світової війни він викладав в Українському вільному університеті, де пройшов шлях від професора педагогіки до декана філософського факультету (1939–1940) і ректора цього першого українського вищого учбового закладу за кордоном. 21 травня 1945 р.

радянським НКВС його було заарештовано в Празі й вивезено до Москви. Після жорстоких допитів у Лефортовський в'язниці стан здоров'я Августина Волошина різко погіршився і 19 липня (за деякими даними – 11 липня) 1945 р. 71-річний экс-президент Карпатської України помер.

Степан Виднянський

**ЗАКАРПАТЬЕ: ОТ “ЗЕМЛИ БЕЗ ИМЕНИ” К СОБСТВЕННОЙ
ГОСУДАРСТВЕННОСТИ – КАРПАТСКОЙ УКРАИНЫ**

Автор проследил государственные процессы, происходившие на территории Закарпатья. Внимание сосредоточено на особенностях политического и национально-культурного развития в 20–30-х гг. и провозглашении автономии Карпатской Украины в 1938 г. Выясняется роль выдающихся деятелей края в этих событиях.

Ключевые слова: Закарпатье, государственность, автономия, Карпатская Украина, русофильство, А. Волошин.

Stepan Vidnyansky

**TRANSCARPATHTIA: FROM THE “LAND WITHOUT A NAME” TO THE ACTUAL
STATEHOOD – CARPATHIAN UKRAINE**

Followed by government formation process that took place in Transcarpathia. Attention is focused on the peculiarities of the political and cultural development in the 20's and 30's of the twentieth century and proclaiming the autonomy of Carpatho-Ukraine in 1938, turns the role of prominent figures of the land in these events.

Key words: Transcarpathia, statehood, autonomy, Carpatho-Ukraine, Russophilism, A. Voloshyn.